בס"ד
"הדף היומי לתולדותינו"
יום ד', י"א בניסן תשס"ח (16 באפריל)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

יש חיה כזו

השבת חיות התנ"ך הקדומות לנוף הארצישראלי הוא פרויקט שאפתני, שהחל עוד לפני יובל שנים • לצד הצלחות כמו הראמים הלבנים, הפראים והיחמורים, יש גם אכזבות כמו היענים.
יואל יעקובי

מגילת שיר השירים הנקראת בחג הפסח, רוויה בתיאורים של טבע ונוף. דרך סיפור העלילה - פרשת אהבתם של הדוד והרעיה, ספוגת הדימויים מעולם החי והצומח הארץ ישראלי - מלמד אותנו שלמה המלך את גרעינה הפנימי של ההיסטוריה, הבנויה כולה עליות ומורדות ביחסים שבין האדם לנשמתו וביחסים שבין כנסת ישראל, הרעיה, לבין דודה, הלא הוא הקדוש ברוך הוא.

דא עקא, שרבים מהתיאורים הללו, שהיוו חלק אורגני מחייו של יושב הארץ בן הדורות הקודמים, אינם מוכרים כלל ללומד בן הדורות האחרונים. כאשר הוא מטייל בשדות הארץ הוא פוגש שם עדיין, לשמחתנו, צבאים, אך לא את איילות השדה. כאשר הוא משקיף מאזור הכנרת לעבר החרמון הוא מתקשה לראות בעיני רוחו "מעונות אריות והררי נמרים".

גם בשאר ספרי התנ"ך ואף בחז"ל, מוצאים אנו עולם חי עשיר בהרבה ממה שאנו מכירים היום בארץ, לפחות מחוץ למתחם גן החיות. דובים ואריות הסתובבו בפנים הארץ, עד שדוד היה יכול פוגשם ולשסותם. ראמים, פראים, יענים ואפילו היפופוטם (ה"בהמות" מספר איוב) מופיעים מפעם לפעם בספרי המקרא השונים כאזרחים ותיקים בארץ.

חלק מבעלי החיים נעלמו כבר בתקופות קדומות. ההיפופוטם, שחי בירקון ובביצות מישור החוף, נעלם עוד בתקופת המקרא. שור הבר הענק (אולי התאו המקראי ואחד המועמדים לתפקיד הראם) נעלם מהארץ כבר בתקופה הרומית. האריה, שהיה נפוץ בחלקים גדולים של הארץ ואף במישור החוף, החזיק מעמד עד ימי הביניים, ונכחד במאות ה-12 וה-13, עת נחשב יעד מועדף על ידי השליטים הצלבניים והממלוכים שהגיעו לאזור. במקביל לאריה נעלם גם בעל חיים מרשים אחר, האייל האדמוני, מנוף הארץ.

אולם רבים מבעלי החיים המקראיים האריכו ימים ואף זכו לראות את ראשית שיבתם של היהודים לארץ. אך רגע לפני קיבוץ הגלויות וחקיקת חוקי שמירת הטבע נכנס לתמונה אויב חדש: הנשק החם. הטמפלרים הגרמנים שהגיעו לארץ במחצית השנייה של המאה ה-19 הביאו ממולדתם את תרבות הציד של עשיו הרשע, ומספרם של האיילים השונים: אייל הכרמל והיחמור הפרסי החל לרדת. הנשק שנתן לורנס איש ערב לבדווים המקומיים

"כי לא יטוש ה' עמו, ונחלתו לא יעזוב." [תהלים צ"ד 14]
מתוך פרק התהלים שהיו הלויים אומרים בבית המקדש ביום **רביעי**
בשמחה ובטוב לבב, בתפילה ליום נעים לכל בית ישראל!
הדף מוקדש לרפואתם השלמה של כל נפגעי הטרור ומשפחותיהם בתוך שאר חולי ישראל, ולשלומם של כל חיילי צה"ל

יום ד', י"א בניסן תשס"ח (16 באפריל)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

בתמורה לשיתוף הפעולה שלהם עם האימפריה הבריטית, השלים את מלאכת ההכחדה, וגם בעלי חיים מיוחדים אחרים, חלקם שוכני מדבריות, כמו: הראם הלבן, יעני הנגב (תת מין ייחודי לאזור) ופראים נעלמו. דווקא היישוב היהודי המתפתח, למרות חזון ה"נלבישך שלמת בטוך ומלט" שאפיין אותו, עם כל ההשלכות הסביבתיות שהיו לחזון הזה, לא היה אשם בהכחדה. למזלנו, תקנות שמירת הטבע הצילו מינים נוספים, כמו: יעלים וצבאים, שאף הם היו מן הסתם מצטרפים לרשימת המוכחדים במוקדם או במאוחר.

חובבי טבע ארץ ישראלים, שהיו מצד שני קשורים גם לתנ"ך ולתיאוריו, לא יכלו להשלים עם הפיחות המסיבי שחל בכמות המינים שיש בארץ. מתוך רומנטיקה המתרפקת על פארם של ימי המקרא הם ביקשו להשיב לארץ את הדרה ואת בעלי החיים הגדולים ומרשימים שקישטו את נופה.

שמירה אקטיבית

הזואולוג ד"ר עוזי פז, מראשוני העוסקים בשמירת טבע בארץ, מספר על ראשיתו של מפעל השבת חיות התנ"ך לארץ: "הרעיון עלה במספר הזדמנויות והתבסס על הנחת יסוד של הארגון הבינלאומי לשמירה על הטבע, ששמירת טבע היא לא רק פסיבית אלא גם אקטיבית, והיא נעשית על ידי השבה יזומה של מינים שאבדו למקומות חיותם המקוריים. הם קבעו כללים מסוימים להשבה, שאחד מהם הוא שהאחרון להיעלם הוא הראשון להשיב".

האדם הראשון שהכניס רוח ברעיון הזה כבר בשנות השישים היה איש רשות שמורות הטבע אורי צאן המנוח, שהשקיע את חייו בנושא. יחד עם צאן נרתם לעניין גם גיורא אילני, שהיה הזואולוג הראשי של הרשות. הם, יחד עם אחרים, השפיעו על מנהלה המיתולוגי של הרשות, אברהם יפה, שהחל לצקת חיים ברעיון.

בעוד שאצל אורי צאן הרעיון היה בעיקרו רומנטיקה, שלא עסקה יותר מדי בפן האקולוגי והמדעי של העניין, נדרשה עבודה מסודרת של עריכת רשימה מיהן החיות הראויות להשבה. רשימה זו סודרה על ידי פז ואילני, והחלה המלאכה המפרכת של איסוף פרטים מרחבי העולם. "החזון הראשוני היה מאוד ערטילאי," אומר פז, "החזרת חיות התנ"ך. אבל מיהן חיות התנ"ך? מיהו התאו המקראי והזמר? לכן בתחילה הובא מרוב בלבול ראם הסהרה, שברור שמעולם לא היה בארץ".

שני מתחמי חי-בר הוקמו, ביטבתה ובכרמל. בחי בר ביטבתה מגדלים בעלי חיים מדבריים, ואילו בזה שבכרמל, בפאתי חיפה, מגדלים בעלי חיים ים-תיכוניים.

"כי לא יטוש ה' עמו, ונחלתו לא יעזוב." [תהלים צ"ד 14]
מתוך פרק התהלים שהיו הלויים אומרים בבית המקדש ביום **רביעי**
בשמחה ובטוב לבב, בתפילה ליום נעים לכל בית ישראל!
הדף מוקדש לרפואתם השלמה של כל נפגעי הטרור ומשפחותיהם בתוך שאר חולי ישראל, ולשלומם של כל חיילי צה"ל

יום ד', י"א בניסן תשס"ח (16 באפריל)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

מייק גרבנהוק, שהיה מנהל אגודת החי-בר מספר כי אחד הכללים של האיגוד הבינלאומי לשמירת טבע הוא שהפרטים המושבים יהיו הדומים ביותר לאלו שאבדו בשני מישורים: במישור הזואולוגי, כלומר: שהפרט המושב יהיה מתת מין זהה או לפחות דומה ככל האפשר לזה שאבד, וכן שמוצא הפרטים הללו יהיה ממקום גיאוגרפי קרוב למקומו של זה שאבד.

אחד מבעלי החיים הראשונים שהוחלט להביאם לארץ היה הפרא. הפרא הינו מין חמור מדברי, כפי שאנו לומדים בספרים ירמיהו ("פרה לימוד מדבר") ואיוב ("פראים במדבר"). בארץ היה מצוי הפרא הסורי, שהפרט האחרון שלו מת בגן החיות בווינה בתרפ"ז (1927). יחד עם זאת ידוע כי במדבר הסורי חיו פראים אלו עוד בשנות השלושים. אולם הפרא רגיש לבצורות, כפי שנאמר בירמיהו, המתאר בצורת עתידית: "ופראים עמדו על שפיים, שאפו רוח כתנים, כלו עיניהם כי אין עשב". בצורת שפקדה את מקומות חיותם במדבר הסורי גרמה לאחרוני הפראים הסוריים לחפש אחר מקורות מים. כשהגיעו אל המים הם ניצודו עד האחרון שבהם.

מכיוון שהפרא הסורי נכחד מן העולם, הוחלט בחי-בר להביא את תת המין הקרוב אליו ביותר מפרס.

בהמשך הגיעו לחי-בר דישונים (בעל החיים המכונה היום דישון אינו הדישון המקראי) וראמי סהרה מצ'אד שבאפריקה. בעלי חיים אלו, יחד עם הערוד הסומאלי, אבי חמור הבית, שלא ידוע בוודאות שהיו מצויים בעבר בארץ, נמצאים עד היום בחי-בר לצורך תצוגה ולצורך יצירת גרעין רבייה עולמי למינים המצויים הסכנת הכחדה, אך אין כוונה לשחררם בארץ.
היעדים הבאים התמקדו בחבלים הים תיכוניים. ראשונים הובאו לארץ איילי הכרמל, המצויים גם באירופה. אמנם הרצון היה להביא אותם מתורכיה, שם התנאים דומים יותר לארץ, אולם הדבר לא יצא אל הפועל.

השגתו של בעל החיים הבא התאפשרה הודות לשגיונות אחיו של השאה הפרסי. אח זה חלם לצוד בארץ את שני היעלים הגדולים ביותר, כדי לפחלצם ולהביאם למוזיאון בטהרן. לאחר חיפוש נמצאו יעלים מתאימים ליד אילת, וכשהנסיך הפרסי התעניין בקשר לתמורה ביקש אברהם יפה קבוצה של יחמור פרסי, אייל מרשים שנעלם מיערות הארץ עשרות מעטות של שנים קודם לכן.

ערב פרוץ המהפיכה האיסלמית באיראן התקשרו ליפה יהודי מקומי ומנהל רשות שמורת הטבע האיראנית והזהירו אותו שאם לא יבואו מיד לקחת את היחמורים – לא יהיה כבר זמן אחר. גרבנהוק הגיע לאיראן, לאיזורי חיותם של היחמורים, ותפס שלוש נקבות ועופר זכר אחד. התמזל מזלם, והנקבות היו בהריון. זכר נוסף כבר שהה באותה העת בגן החיות

של תל אביב. זכר זה הגיע מגן החיות של הברון אופל, הבעלים של מפעל המכוניות בשם זה, והוחלף תמורת ערוד. כל מאות היחמורים הקיימים היום בארץ הם צאצאיהם של אותם חמשת המייסדים.

ראמים על הכוונת

סיפור הצלחה גדול הוא פרשת השבתם של הראמים הלבנים. אוכלוסיית הבר המשוחררת של מין יפהפה זה, שהיה בארץ עד תחילת המאה ה-20, נשמדה לגמרי ממקום חיותה האחרון בערב הסעודית בעקבות ציד מסיבי של הנסיכים הסעודים.
בעקבות מבצע עולמי לשיקום הראמים, הם הגיעו גם לחי-בר ביוטבתה והסתגלו למקומם החדש תוך זמן קצר. מהר מאוד הם החלו להתרבות והשלב הבא היה השבתם לטבע.
כיום יש בטבע כשבעים ראמים שחיים בשתי אוכלוסיות: האחת מול מרכז הערבה, באזור חצבה שם שוחררו, והאחרת באזור הנחלים הגדולים (מנחל פארן עד נחל צניפים). אזורים אלו הם ברובם שטחי אש. הראמים, למודי ניסיון ממעלליו של האדם, מעדיפים בדרך כלל נחלים נסתרים מעיני המטיילים, מה שמקשה מאוד על הצפייה בבעל חיים גדול ומרשים זה.

ד"ר בני שלמון, אקולוג מחוז אילת של רשות הטבע והגנים, אומר כי הרשות ממשיכה לשחרר מדי פעם קבוצות של ראמים מגרעין הרבייה שקיים בחי-בר ביטבתה, והשחרורים ימשכו עד שיהיו בטבע מאה ראמים.

הניסיון להעביר ראמים לישראל הצליח בעקבות עסקת חילופין שבוצעה עם סעודיה. על הראמים שהתקבלו בעיסקה זו, ובודאי שלא על צאצאיהם, לא חל הוטו הערבי. בתשל"ח (1978) הוטסו לארץ ארבעה זוגות של ראמים מגן החיות בלוס אנג'לס, ושנתיים מאוחר יותר נרכשו שלושה פרטים נוספים מגן החיות בסן דייגו.

שלמון מספר כי מלבד הראמים יש היום בדרום גם מעל מאה פראים משוחררים. איש אינו יודע את מספרם המדויק, כי המשדר אותו הצמידו אליהם עם שחרורם פסק מלפעול ועיירים חדשים נולדו בטבע. למעשה, השבתם של הפראים לטבע הסתיימה כבר לפני עשר שנים. הפראים משוטטים באזור מעבר ערוד ונחל ערוד שבמכתש רמון, בהם הם קיימים בריכוזים גדולים.

השבתם של הפראים היא מהיותר מוצלחות, יחד עם השבתם של היחמורים, "ואין הרבה השבות מוצלחות של חיות גדולות".

גם יענים היו בעבר בנגב, מתת מין ייחודי לאזור שנקרא יען הנגב. תת מין זה נכחד לפני עשרות לא רבות של שנים, והיענים שהובאו ליטבתה שייכים לתת מין קרוב לזה שנכחד.

יום ד', י"א בניסן תשס"ח (16 באפריל)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

היענים הללו הובאו לאתיופיה. גם אותם ניסו להשיב לטבע פעמיים, אך ללא הצלחה. "עד היום אף אחד לא השיב יענים לטבע בעולם, כך שאנחנו מתגלחים כאן על הזקן של עצמנו" אומר שלמון. בפעם הראשונה, לפני שלוש שנים, שוחררו יענים שהיו ככל הנראה צעירים מדי וניצודו על ידי חיילים מצריים וירדנים.

כדי להסביר את סיבת הכישלון של הניסיון השני, שנעשה לפני מעט יותר משנה, מפנה אותי שלמון לספר איוב, שם אומר ה' לאיוב על 'כנף רננים' היא היען: "כי הישה א-לוה חכמה ולא חלק לה בבינה", או במילים פשוטות: היען הוא עוף טיפש. "היענים ששחררנו עקפו נחל והגיעו למקום בו היה עשב רב. הם שהו שם זמן מה, אבל היו בעצם לכודים במקום. ככל הנראה בשלב מסוים גילה אותם טורף והם לא יכלו לברוח ממנו". שלמון אינו מתייאש ואומר שיעשו ניסיונות נוספים להשיב יענים לנגב. גידולם של יענים לשחרור אינו קל, כי יש צורך להאכיל אותם ללא מגע יד אדם, כדי שלא יהיו כמו היענים המוכרות לנו מהחי-בר ומהספארי, כאלה שרודפים אחרי רכבים כדי לקבל מזון. לעומת היענים רווה שלמון נחת מהראמים "שיודעים מיד בתוך דקה לאחר ששוחררו להיהפך לחיית בר".

פרופ' דוד זלץ, מהמכון לחקר המדבר בשדה בוקר, הממונה על הפרסתנים ברשות הטבע והגנים, מספר על ההשבות שנעשו בצפון. בחי-בר כרמל ישנם אוכלוסיות של אייל כרמל ויחמורים פרסיים שכבר שוחררו. עוד הובאו לחי-בר כבשי בר ועיזי בר, שאין תכנית להשיב אותם לטבע בארץ. הסיבה לכך, אומר זלץ, היא שלא ברור האם בעלי חיים אלו הוכחדו כתוצאה מפעילות האדם.

יחמורים יש כיום באזור נחל כזיב ובנחל שורק, מערבית לבר גיורא. מספרם בנחל כזיב הוא מעל מאה, מה שבהחלט נותן תקווה לצפות בהם. מספרם המדויק שם אינו ידוע, כי רוב האוכלוסייה כבר נולדה בטבע. בנחל שורק ישנם רק כעשרה יחמורים. האוכלוסייה שם חדשה יותר, וסובלת מבעיות קשות של תמותה, בעיקר בגלל דריסה על ידי הרכבת.

גם איילי כרמל שוחררו, והם נמצאים ברמת הנדיב ובהר חורשן, במספרים לא גדולים (10-15). הסיבה לכך היא שאייל הכרמל, שלא כמו היחמור, הוא בעל חיים טריטוריאלי, מה שמקשה על שחרור פרטים רבים באזור אחד. אולם בניגוד לרוב בעלי החיים המיועדים להשבה, אייל הכרמל אינו נמצא בסכנת הכחדה, וגם אם האוכלוסייה בארץ תקטן אפשר תמיד להביא איילים חדשים מאירופה.

שחרור לפי הספר

בני שלמון מספר שלפני שמחליטים להשיב בעל חיים מסוים לטבע, מטילה רשות הטבע והגנים על זואולוג מהרשות או מחוצה לה להכין 'נייר היתכנות'. "המסמך הזה הוא בעצם

יום ד', י"א בניסן תשס"ח (16 באפריל)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

'חצי ספר', שמטרתו לבדוק האם אפשר לשחרר את בעל החיים המדובר, ואם כן, היכן וכיצד".

השלב הבא הוא הקמת אוכלוסייה בת כמה עשרות פרטים לפחות בתנאי שביה של חי-בר או גן חיות המהווה גרעין רבייה, שממנו נלקחים החיות המושבות לטבע.

לאחר שהוחלט לשחרר מין מסוים והתברר שיש מספיק פרטים ב"רזרבה" שבחי-בר, מוקמת מכלאת אקלום במקום המיועד לשחרור והחיות מועברות אליה. התנאים במקום הם כמו של גן חיות, בהבדל אחד – כעבור מספר חודשים מוצמד לכל חיה חיה משדר, השער נפתח והחיות משולחות לחופשי. מטרת מכלאת האקלום היא להרגיל את החיות למקום ולמנוע מהם את הרצון לחזור בחזרה לחי-בר.

בעיות בשיווי המשקל

מטבע הדברים כשמכניסים לשטח מסוים בעלי חיים גדולים שאוכלים מזון רב נוצר שינוי במערכת האקולוגית, אולם ד"ר בני שלמון אומר כי השפעות כאלו טרם נצפו, אם-כי יש להניח שהן יתרחשו. "אם תוסיף לאוכלוסיית הצבאים הקיימת אוכלי עשב נוספים כמו: יענים, ראמים ופראים עלול הדבר לגרום לירידה במספר הצבאים, אולם אי אפשר לומר שזה לא דבר טוב. במצב כזה נגיע לשיווי משקל אחר, שונה מהמוכר לנו היום, שלא בהכרח שהוא אינו טוב. בכלל אני לא דואג לצבאים. הם יודעים להסתדר ולהשיג מזון ולכן אין לחשוש להכחדתם".

גם פרופ' דוד זלץ סבור שהשינוי האקולוגי הצפוי אינו מזיק: "השבה היא החזרת מין למקום שהוא היה בו בעבר, ולכן צריכות להיות לכך רק השלכות חיוביות. בגליל אנו רואים ששחרור היחמורים תרם לפתיחת החורש, ובמכלאת האקלום שלהם ראינו שמציאותם של היחמורים במקום הגדילה את מספר מני הצמחים. בצורה כזו החיות מגדילות את המגוון הגנטי של הצמחים". זלץ עוסק בימים אלו במחקר ראשוני מסוגו אודות השפעת החיות המושבות על הפצת זרעי צמחים. מסתבר שזרעי חרוב נובטים טוב יותר לאחר שעברו דרך מערכת העיכול של יחמור, ואותו הדבר גם לגבי זרעי שיטים אצל ראמים.

שלמון וזלץ תמימי דעים לגבי התכניות לעתיד של השבת החיות. "אני חושב שהרשות תנוח בזמן הקרוב מהשבת חיות התנ"ך", אומר שלמון. "זה התחיל מרומנטיקה מבלי ידע של ממש באקולוגיה וביולוגיה. עכשיו אנו עומדים ערב סיומו של התהליך הזה שדורש הרבה מאוד כסף וכוח אדם. הרי בסך הכל: מהם חיות התנ"ך? אין שני חוקרים שיסכימו על זיהוי אחד".

"כי לא יטוש ה' עמו, ונחלתו לא יעזוב." [תהלים צ"ד 14]
מתוך פרק התהלים שהיו הלויים אומרים בבית המקדש ביום **רביעי**
בשמחה ובטוב לבב, בתפילה ליום נעים לכל בית ישראל!
הדף מוקדש לרפואתם השלמה של כל נפגעי הטרור ומשפחותיהם בתוך שאר חולי ישראל, ולשלומם של כל חיילי צה"ל

יום ד', י"א בניסן תשס"ח (16 באפריל)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

"השבת בעלי חיים", אומר זלץ, "היא משחק יקר מאוד וקשה מאוד בתנאים של מדינת ישראל דהיום. אבל מה שאברהם יפה הביא כבר נמצא כאן, וצריך להתמודד עם מה שהביאו".

בעבר היו תכניות להשבת בעלי חיים נוספים. הסנאי הזהוב, שקיים היום בארץ רק בחרמון, היה בעבר גם בגליל, ואליו היתה מחשבה להחזירו.

החתולים הגדולים

לא מעט דמיון הציתה המחשבה בעניין החזרת הטורפים הגדולים שהיו בעבר בארץ.

דעתו של בני שלמון היא שאין להשיב טורפים, ולא מטעמים של סכנה לציבור. "בעבר ניסו להחזיר חתולי חולות ולא הצליחו, כי סיבת ההכחדה נותרה בעינה – טריפת החתולים על ידי שועלי צוקים". גם הגדלת אוכלוסיית הנמרים, המונה כיום לפי ההערכה שישה פרטים בלבד (שנים במדבר יהודה וארבעה בהר הנגב), אינה רלבנטית מבחינתו של שלמון. "ראשית, תחום המחיה של נמר הוא מאה קמ"ר לנמר בודד, כאשר ברוב השטח הוא אינו מאפשר חפיפה עם נמר מאותו המין (זכר או נקבה). השטח רווי מבחינה זו".

"אך מעבר לזה, אמא נמרה נמצאת עם גוריה חמישה עשר חודשים. בזמן הזה היא לא רק מניקה אותם, אלא גם מלמדת אותם כיצד לצוד והיכן היעלים יורדים לשתות. אי אפשר לקחת נמר שגדל בשבי וללמד אותו את זה. אם נשחרר נמר כזה בטבע הוא לא ידע כיצד להתקיים וימות".

הנמר, דרך אגב, אף שבפוטנציה הוא יכול להיות מסוכן לבני אדם, בפועל הוא אינו נוהג לתקוף אותם, בניגוד לטיגריס המצוי בהודו. "נמר מסוכן", אומר בני שלמון, "כאשר הוא נלחץ אל הקיר, כאשר פוגשים בו בתוך מערה או כאשר אדם מתקרב לסבך ויש בסבך גורים. המחקר על הנמרים החל לפני כמעט ארבעים שנה ומאז אנו לא מכירים אפילו מקרה אחד של פגיעה בבני אדם על ידי נמרי הארץ. כשנמר נתקל באדם בשטח פתוח הוא יתרחק, כי מבחינתו האדם הוא חיה גדולה וטורפת שהוא אינו מעוניין בעימות איתה".

ד"ר זהר עמר מהמחלקה ללימודי ארץ ישראל באוניברסיטת בר-אילן אומר כי בעבר היו בארץ שלושה טיפוסים של נמרים: נמרי סיני בעלי הגוון הבהיר, נמרי מדבר יהודה והנגב, ונמרי הגליל הגדולים, שהאחרון שבהם נורה בתשכ"ה (1965) בנחל שנקרא על שם המאורע הזה 'נחל נמר'.

יום ד', י"א בניסן תשס"ח (16 באפריל)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

עמר טוען כי ככל הנראה בתוך ה'נמר' המקראי נכלל גם הברדלס: "במקרא, כמו אצל רוב בני האדם היום, לא היתה הבחנה בין מינים דומים, וכל מי שהיו לו חברבורות נקרא 'נמר'". הברדלס האחרון נצפה בארץ בתשי"ט (1959) על ידי חבר קיבוץ יטבתה. זהר עמר אומר שמספרי ציד ערביים של ימי הביניים משתמע שהברדלסים היו נפוצים בארץ בתקופה ההיא גם במישור החוף, מחיפה עד אשקלון. הברדלס, שאינו טורף בני אדם, שימש כ'נמר ציד', והיה נשמע להוראתם של ציידים ותופס עבורם את הצייד.

ואם מדברים על טורפים, אי אפשר לדלג על מלך החיות, בו פגשו שמשון ודוד. האריה הזה, שהיה מהמין האסייתי (כמו זה שיש בגן החיות התנ"כי, קטן וכהה יותר ועם רעמה קטנה יותר) ולא אריה אפריקני, המוכר יותר, היה נפוץ בארץ באזורים שונים: בגאון הירדן (כפי שנזכר בירמיהו), בשדרת ההר המרכזית ואפילו במישור החוף – ביער השרון שליד ארסוף נהגו לצוד אריות. עמר מספר כי אחד המקורות מימי הביניים מספר כי בשנה אחת הירקון הוצף ונפלטו ממנו שש גוויות של אריות. הצייד המוגבר, בעיקר על ידי השליטים שראו בכך סמל סטטוס, הביא להכחדת האריות במאות ה- 12-13.

בארץ היו גם דובים, מתת מין ייחודי למזרח התיכון שנקרא דוב סורי. הדוב היה מצוי בכל החבל הים תיכוני, מהגליל עד יהודה, שם פגש בו דוד. דובים היו בארץ לפחות עד תחילת המאה ה- 20. השומר אלכסנדר זייד מספר על דוב שראה באזור כפר גלעדי. הדוב הסורי נמצא כיום בסכנת הכחדה עולמית בטבע, בעיקר בגלל מנהגם של בני האדם ללוכדו כדי לאלפו לעמוד על שתי רגלים ולרקוד.

שלמון מספר כי בעבר היו שחשבו להשיב את הדוב הסורי לחרמון. "היה אפילו מישהו שהקים מפלגה בשם 'מפלגת הדוב הסורי'. משוגעים לבעלי חיים לא חסרו".

למרות שהדוב ניזון ב- 75% מתפריטו מן הצומח, והוא בוודאי אינו אוכל בני אדם, בכל זאת אומר שלמון שהדוב יכול להיות במצבים מסוימים בעל חיים מסוכן מאוד, "ואני לא צריך לצטט לך את מה שנאמר על אלישע, שהנערים שלעגו לו בבית אל נענשו בכך שיצאו שתים דובים מן היער וביקעו ארבעים ושניים ילדים". גם עוזי פז סבור שאין סיכוי להשיב דובים לחרמון, "אבוי לכל שומרי הטבע בארץ אם דוב רק יפחיד ילד".

גם תנינים היו בארץ עד לפני מאה שנה בנחל התנינים. "הנרי בייקר טריסטרם ראה את אחד התנינים האחרונים", מספר זהר עמר, "אני ראיתי פוחלץ של אותו תנין, כשחרטומו כבר שבור, שהיה מוצג במרתף בלונדון. פוחלץ זה מצטרף לעוד שכיות חמדה רבות שלנו שנמצאות בחוץ לארץ".

האם אין סיבה לשמוח בכך שחיות הטרף נעלמו? הרי "והשבתי חיה רעה מן הארץ" זו ברכה.

"כי לא יטוש ה' עמו, ונחלתו לא יעזוב." [תהלים צ"ד 14]
מתוך פרק התהלים שהיו הלויים אומרים בבית המקדש ביום **רביעי**
בשמחה ובטוב לבב, בתפילה ליום נעים לכל בית ישראל!
הדף מוקדש לרפואתם השלמה של כל נפגעי הטרור ומשפחותיהם בתוך שאר חולי ישראל, ולשלומם של כל חיילי צה"ל

יום ד', י"א בניסן תשס"ח (16 באפריל)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

עמר: "בתקופת המקרא וחז"ל בעלי החיים הללו היוו איום. היום המצב התהפך, ובעלי החיים הללו לא רק שאינם מפריעים הם אפילו חסרים למארג האקולוגי. כך, למשל, באזור היישוב שלי, נווה צוף, יש מכה של חזירי בר. אם היו נמרים באזור, שהיו מאזנים את התרבותם של החזירים המפגע הזה לא היה קיים".

"אבל מעבר לכך, בעלי החיים הללו הם חלק מן התרבות שלנו, וכדי שיהיו בתודעה שלנו עליהם להיות מצויים גם בסביבה. ארץ ישראל היא ארץ הצבי, ויש במקורותינו הרבה דימויים של בעלי חיים טורפים, נחמדים יותר או פחות. אני חושב שלפעמים רשות הטבע מגזימה בזהירות שלה, כי אפשר לגדל טורפים בתוך שמורות סגורות. יחד עם זה, אני סבור שאסור גם ללכת לקצה השני. לדעתי, השלב בו הנמרים במדבר יהודה התרבו לפני מספר שנים וחדרו לקיבוץ עין-גדי היה יכול להיגמר אחרת, ואסור היה לקחת סיכון. אבל צריך לזכור כי בעלי החיים הם חלק מההוויה שלנו, זה חלק מארץ ישראל הגדולה, ולא רק בשטח".

המחלקה לזיהוי

למפעל השבת בעלי החיים בישראל מאפיינים ייחודיים. המניעים כאן אינם מסתיימים רק בשימורו של המין ושל סביבתו האקולוגית, אלא חודרים עמוק יותר, לרבדים רומנטיים ותרבותיים, הקושרים את בעלי החיים לתרבותו של עם ישראל. מכיוון שכך, לא מספיק שבעל חיים יענה על תנאי ההשבה של הארגון העולמי לשמירת טבע. צריך שהוא גם יהיה מוזכר בתנ"ך. כאן המקום להיזקק לבירור השאלה מיהם בעלי החיים של התנ"ך.

ד"ר זהר עמר מסביר כי בתהליך שהחל לפני כמאה שנה על ידי מורים, על ידי ועד הלשון העברית ועל ידי חוקרים מן האקדמיה, נקבעו שמות מן המקורות לבעלי חיים בני ימינו. בהמשך שמות אלו קובעו על ידי ועדת השמות של האקדמיה ללשון העברית. "השמות הללו התקבעו עד כדי כך, שמדיניות האקדמיה היא שגם אם תוכיח להם באותות ובמופתים שהזיהוי שלהם מוטעה, הם לא ימהרו להחליף את השם".

אחת הרשימות החשובות של בעלי חיים במקרא נמצא בפרשת 'ראה', והיא מונה את שלוש הבהמות (חיות המשק) ואת שבע החיות (חיות הבר) המותרות לאכילה. שבע החיות הן: אייל, צבי, יחמור, אקו, דישון, תאו וזמר. בבירור זהותן של שבע החיות הללו נאמרו דעות רבות, חלקן לא סבירות.

מחקר חדש שעסק בו ד"ר עמר יחד עם שני חוקרים מתחום הזואו-ארכיאולוגיה (חקר בעלי החיים שחיו בעולם העתיק), ד"ר גיא בר-עוז ורם בוכניק מאוניברסיטת חיפה, מנסה

"כי לא יטוש ה' עמו, ונחלתו לא יעזוב." [תהלים צ"ד 14]
מתוך פרק התהלים שהיו הלויים אומרים בבית המקדש ביום **רביעי**
בשמחה ובטוב לבב, בתפילה ליום נעים לכל בית ישראל!
הדף מוקדש לרפואתם השלמה של כל נפגעי הטרור ומשפחותיהם בתוך שאר חולי ישראל, ולשלומם של כל חיילי צה"ל

יום ד', י"א בניסן תשס"ח (16 באפריל)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

לשלב בין הידע מתחום ניתוח המקורות הקדומים והבלשנות לבין ניתוח ממצאים ארכיאולוגיים וזיהוי עצמות בעלי חיים שנמצאו באתרים ארכיאולוגיים.

"אני חושב שהמשקל המכריע צריך להינתן למסורות הזיהוי שרווחו באזור, ושבאים לידי ביטוי בעיקר בתרגומים השונים, החל בתרגום השבעים והתרגומים הארמיים (אונקלוס ויונתן) וכלה בתרגום התורה לערבית של רב סעדיה גאון". "כאשר רש"י ורס"ג מזהים באותה צורה, הרי שיש כאן מסורת אמינה. אבל לפעמים הם חלוקים וכאן מתחילה הבעיה".

כבר בימי הביניים טען האבן עזרא שמבין שבע החיות רק הצבי והאייל ידועים וכל השאר צריכים קבלה. למרות זאת, באירופה הצבי לא היה ידוע, מה שגרם בטעות לזהות את הצבי המקראי עם ההירש הגרמני, הלא הוא האייל המקראי. כך נוצר צירוף השמות 'צבי הירש'.

"האייל מוזכר ברשימה ראשון, לפני הצבי. ברור שזהו בעל חיים ששייך למשפחת האייליים. רוב החוקרים מזהים אותו עם אייל הכרמל, ואת היחמור המקראי מזהים עם בעל החיים הנקרא בימינו 'יחמור פרסי', שגם הוא בעצם מין אייל. אני, לעומת זאת, סבור שהמונח 'אייל' הוא שם כללי לכמה מיני איילים שהיו בארץ: אייל כרמל, יחמור פרסי ואייל אדמוני, שנעלם מהארץ כבר בימי הביניים, ושכשרותו מוטלת היום בספק, בגלל ניבים שיש בפיו".

לדעת ד"ר עמר, הנתמך בדברי הרמב"ם, רשימת שבע החיות אינה מונה מינים פרטיים של בעלי חיים, אלא מונה קבוצות. כך, המין 'אייל' כולל את כל אלו שקרניהם מפצילות, שהקרניים נמצאות רק אצל הזכרים ושהן מתחלפות כל שנה. תנאים אלו אינם מתקיימים, לדוגמה, אצל הצבי.

ההיגיון מורה שהחיה שנזכרה ראשונה ברשימה היא החשובה ביותר מבין החיות. והנה, הממצא הזואו-ארכיאולוגי מורה שעצמותיו של היחמור הפרסי נמצאו ב- 66 אתרים ארכיאולוגיים, ואילו עצמות אייל הכרמל נמצאו בשלושה אתרים בלבד. יש להזכיר כי היחמור הפרסי גם גדול הרבה יותר מאייל הכרמל, ולכן קשה להניח שהיחמור המקראי, שנזכר שלישי ברשימה, ורק פעם נוספת בכל התנ"ך, הוא היחמור הפרסי, שאכילתו היתה נפוצה מאוד בארץ ישראל הקדומה. יותר סביר להניח שהיחמור הפרסי נכלל בשם הכללי 'אייל'.

ומיהם בעלי החיים הבאים ברשימה? האקו מזוהה באופן די מוסכם עם היעל, הדישון מזוהה על ידי אונקלוס כ'רים' (ראם). אך השאלה היא מיהו הראם המקראי. ייתכן שהמדובר על הראם הלבן. עוזי פז מסביר שהמקור לשם דישון היא מנהגו של הראם

יום ד', י"א בניסן תשס"ח (16 באפריל)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

לדוש את הקרקע, כדי להוציא ממנה קני שורש למאכל. הדישון המקראי בוודאי אינו בעל החיים המכונה בימינו בשם זה, שאין שום ראיה שהוא היה קיים אי פעם בארץ.

התאו המקראי, לרוב הדעות הוא שור הבר ולא הג'אמוס, שכנראה כלל לא היה בארץ עד ימי הביניים. שור הבר, בעל חיים גדול מימדים (באורך שלושה מטרים), כנראה אביו של בקר הבית, שהיה מצוי בארץ עד לתקופה הרומית, ובמאה ה- 17 נכחד מן העולם. אמנם בעל חיים זה כבר לא יוחזר לארץ מכיוון שבשנת שפ"ז (1627) מת הפרט האחרון בעולם ממין זה בפולין, אולם על פי המדרשים בשרו מובטח לצדיקים בסעודה שלעתיד לבוא יחד עם בשר הלוויתן.

בקשר לחיה האחרונה, שמיקומה מציין כנראה את נדירותה, נאמרו מספר דעות. רס"ג מזהה אותה כלא אחרת מאשר הג'יראפה, שהיא בעלת סימני טהרה.

[http://www.inn.co.il/Besheva/Article.aspx/7349]